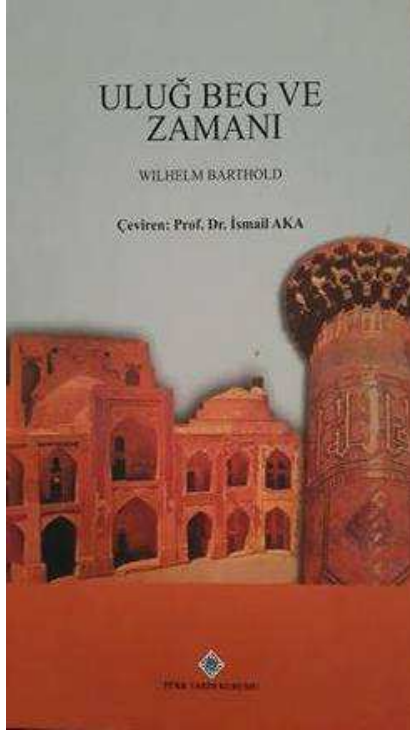

Wilhelm Barthold, **Uluğ Beg ve Zamani**, Çev. İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, 230 sayfa, ISBN: 978-975-16-3044-5.

Serkan ACAR*

Kısa süren devr-i saltanatından ziyade ilmî faaliyetleri ile temayüz eden Timurlu Devleti'nin meşhur hükümdarı Uluğ Beg, kadim İran müelliflerinin tabiriyle: "Şahsında Eflâtun'un bilgisi ile Feridun'un haşmetini toplamıştı"¹. Araplarca "âlimü'l-felek", Farslar tarafından "sitâreşinâs" tesmiye olunan bu büyük gökbilimcinin kendine özgü hayatı gerek akademik çevrelerde gerekse edebî muhitlerde, çok kesif olmakla birlikte ilgi çekmeyi başarmıştır. Özbek romancı Adil Yakubov'un "Uluğ Beg'in Hazinesi" (1974) isimli romanından başka, Fransız yazar Jean-Pierre Luminet tarafından telif edilip "Ulugh Beg L'astronome de Samarcande" (Uluğ Beg Semerkand'ın Gökbilimcisi) adıyla 2015 yılı Nisan ayında Paris'te yayımlanan tarihî roman da zikrettiğimiz küresel alâkanın hâlihazırda hâlâ canlı olduğuna şahadet etmektedir.

Uluğ Beg hakkında kaleme alınan geniş kapsamlı ilk tetkik eser ise Rus oryantalizminin kutbu addedilen büyük tarihçi Vasiliy Vladimiroviç Bartold'a aittir. 1869-1930 yılları arasında Çarlık Rusya'sının payitahtı ve hakiki bir irfan merkezi olan St. Petersburg şehrinde yaşayan ünlü tarihçi, Batılı akademik çevrelerde Wilhelm Barthold adıyla anılmıştır. Türkistan tarihiyle ilgili onlarca kitabının yanı sıra yüzlerce makale, ansiklopedi maddesi ve tenkit yazısı kaleme alan Bartold'un bütün eserleri Sovyetler Birliği zamanında teşkil edilen ilmî bir heyet tarafından toplu halde neşredilmiştir.

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ W. W. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamani*, Çev. Tahiroğlu Akdes Nimet, İstanbul, 1930, s. 1.

1963-1977 yılları arasında Moskova'da dokuz cilt, on kitap halinde (ikinci cilt iki kitaptır) derlenen külliyatının tamamı 7.557 sayfadır².

Bartold'un en mühim kitaplarından biri olan "Улугбекъ и Его Время" (Uluğ Beg ve Zamani) kendi alanındaki temel eser olma özelliğini hâlâ muhafaza etmektedir. Günümüzden tam bir asır önce, 1915 yılında, Rusça yazılan fakat 1918 yılında neşredilen³ bu abidevî eser gerçekten hak ettiği itibarı görmüş ve oldukça şöhretli tarihçiler tarafından sırasıyla Türkçe, Almanca, Farsça ve İngilizce gibi pek çok dile çevrilmiştir. Söz konusu kitabın dünyadaki ilk tercümesi 1930 yılında Akdes Nimet Kurat tarafından Türkçeye yapılmıştır ve bu eser gerçek bir tarih tutkunu olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk tarafından da okunmuştur⁴. Bartold'un eserinin Rusçadan yabancı dillere yapılan tercümelerinin kronolojik listesi şöyledir:

1- W. W. Barthold, *Uluğ Bey ve Zamani*, Rusçadan Türkçeye Çeviren: Tahiroğlu Akdes Nimet, İstanbul, 1930.

2- V. V. Bartold, *Uluğ Beg und seine Zeit*, Deutsche Bearbeitung von Walter Hinz, Leipzig, 1935.

3- Vasili Bartold, *Uluğ Big ve Zemân-ı Vey: İmperator-i Moğol ve Devlet-i Çağatayî*, Mütercim, Hüseyin Ahmedî Pûr, Tebriz, 1336. (1957)

4- V. V. Barthold, *Four Studies on the History of Central Asia*, Translated from the Russian by V. and T. Minorsky, Volume II, *Ulugh-Beg*, Leiden, 1958.

Yedi bölümden oluşan eserin ilk kısmı girizgâh niteliğindedir ve burada Cengiz Han'ın şahsında yükselen Moğol İmparatorluğu ile bu muazzam siyasî teşekkülün ardıllarından biri olan Çağatay Devleti hakkında bilgiler sunulmuştur. Sonraki bölümlerde ise; Timur'un yükselişi, Uluğ Beg'in çocukluğu, gençlik yılları, saltanatı, ilmî faaliyetleri ve son yılları ustalıkla işlenmiştir.

Akdes Nimet Kurat'ın Rusça orijinalini esas alarak dilimize tercüme ettiği eser bize göre mükemmel yakındır. Ancak öyle anlaşılıyor ki, bir dönem merhum Kurat'ın asistanlığını da yapan öğrencisi İsmail Aka zikredilen çeviriyi beğenmemiş ve hocasının ölümünden tam 26 yıl sonra (1997 yılında) aynı kitabı güya Walter Hinz tarafından yapılan Almanca tercümesinden dilimize aktarmıştır.

Her şeyden önce şunu sormak gerekir: Orijinali Rusça olan ve daha önce kusursuz bir surette Türkçeye tercüme edilen bir eseri Almanca çevirisinden dilimize aktarmaya yeltenmek ne tür bir ilmî metodun ve akademik hassasiyetin mahsulüdür? Kimse kusura bakmasın lakin tercüme eserlerde, imkânlar nispetinde özgün metinlerin esas alınması gerektiği hakikatini

² V. V. Bartold, *Soçineniya*, Moskova, 1963-1977. C. I, 761 s.; C. II/1, 1024 s.; C. II/2, 659 s.; C. III, 713 s.; C. IV, 497 s.; C. V, 759 s.; C. VI, 785, s.; C. VII, 665 s.; C. VIII, 725 s.; C. IX, 969 s. *Uluğ Beg ve Zamani*'nin Rusça orijinali için bkz. C. II/2, s. 23-196.

³ Kitabın neşir süreci için bkz. B. V. Lunin, *V. V. Bartold ve Rus Oryantaliziminde Orta Asya*, Çev. Cengiz Buyar, Ankara, 2015, s. 157, dipnot 525.

⁴ Atatürk'ün Özel Kütüphanesi'nin Kataloğu (*Anıtkabir ve Çankaya Bölümleri*), Ankara, 1973, s. 593. Katalog No. 3826.

lisans öğrencileri dahi bilirken, Aka tarafından girilen bu neviden bir teşebbüsün kimlere münhasır bir cesaret numunesi olduğu açıktır.

Yine Aka'nın muhayyel tercümesinin önsözünde şu garip ifadelere de yer verilmiştir: "Biz Almanca tercümeyle esas aldık. Ayrıca tercümeyle yaparken Almanca, Türkçe ve İngilizce tercümeleri de karşılaştırdık"⁵. Eserin orijinalini bir yana iterek Almanca, Türkçe ve İngilizce tercümelerini karşılaştırmak ne demek? Bu nasıl bir akıl tutulması? Ne tür bir amatörlük? Bilemiyoruz. Bununla birlikte, ilim ve irfanın iffetinin bir kez daha ayaklar altına alındığını ve bu rezaletin, şahsiyetini kiraya veren uşak ruhlu dalkavuk zevat tarafından da takdis edildiğini üzümlere müşahede ediyoruz.

Ayrıca, kitap gerçekten Almanca tercümesinden, yani tavşanın suyunun suyundan, çevrildi ise Kurat tarafından yapılan o muhkem ve kıymetli tercümenin noksanlıkları neden ortaya konulmadı? Yeniden çeviri maskesi altında yapılan tercüme intihallerinin hız kazandığı son dönemlerde herhangi bir şaibeye mahal vermemek için en azından yapılan Rusça tercümenin kusurları ifade edilmeli idi. Kaldı ki, edebî ve tarihî metin tercümesi ile biraz uğraşan herkes yapılan tercümelerin esasen parmak izi gibi bir şey olduğunu gayet iyi bilirler.

Mevzuunun vahametinin idraki için Bartold'un eserindeki özgün Rusça cümleler ile Kurat'ın yaptığı tercümeyle ve Aka tarafından devşirilen ifadelerle bir göz atalım. Üstün bir vefa örneği göstererek hocası Kurat'ın terekesini adeta iğfal eden Aka'nın sahiplendiği kitap, başından sonuna kadar Kurat tercümesinin ucuz biçimde sadeleştirilmesinden ibarettir. Hâl böyle iken biz sadece yirmi adet örnek cümleyi okuyucunun dikkatine sunmakla iktifa edeceğiz⁶.

1

Личность и царствование Улугбека еще не были предметом монографии со стороны историка-ориенталиста. (VVB, s. 25)

Uluğ beyin şahsiyeti ve saltanatı hiç bir **müverrih müsteşrik** tarafından **daha** kaleme alınmamıştır. (TAN, s. 1)

Uluğ Bey'in şahsiyeti ve saltanatı **henüz** hiçbir **tarihçi şarkiyatçı** tarafından kaleme alınmamıştır. (İA, s. 1)

2

Государство, созданное Тимуром, представляет своеобразное сочетание элементов турецко-монгольской государственности и турецко-монгольского военного строя с элементами мусульманской, главным образом персидской культуры. (VVB, s. 27)

⁵ Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, Çev. İsmail Aka, Ankara, 1997, s. IX; İkinci baskı: Wilhelm Barthold, *Uluğ Beg ve Zamani*, Çev. İsmail Aka, Ankara, 2015, s. IX.

⁶ Kısaltmalar: VVB: Vasiliy Vladimiroviç Bartold; TAN: Tahiroğlu Akdes Nimet [Kurat]; İA: İsmail Aka. Örnek cümlelerde, iktibas yaptığımız eserlerdeki imla hatalarını düzeltmeyip olduğu gibi aktardık.

Timurun kurduğu devlet, Türk-Moğol devlet esasları ve Türk-Moğol askerî teşkilat unsurları ile İslâm, **bilhassa** İran medeniyeti unsurlarının kendine **mahsus** bir **terkibini** gösterir. (TAN, s. 3)

Timur'un kurduğu devlet, Türk-Moğol devlet esasları ve Türk-Moğol askerî teşkilat unsurları ile İslâm, **özellikle** İran medeniyeti unsurlarının kendine **has** bir **sentezini** gösterir. (İA, s. 3)

3

Совсем иная жизнь установилась под властью монголов в Средней Азии. (VVB, s. 30)

Orta Asyada ise moğolların idaresinde tamamen **başka** bir hayat tarzı **teessüs etti**. (TAN, s. 6)

Orta-Asya'da ise Moğollar'ın idaresinde tamâmen **değişik başka** bir hayat tarzı **ortaya çıktı**. (İA, s. 7)

4

Постепенно мусульманская культура и в Средней Азии, как в Персии, должна была подчинить себе кочевников, особенно их ханов. (VVB, s. 32)

İslâm medeniyetinin İranda olduğu gibi Orta Asyada da **tedricen** göçebelere ve **bilhassa** hanları tesiri altına alması **icap edecekti**. (TAN, s. 8)

İslâm medeniyetinin İran'da olduğu gibi Orta-Asya'da da **gitgide** göçebelere ve **herşeyden önce** Hânları tesiri altına alması **gerekecekti**. (İA, s. 9)

5

Очень вероятно, что к периоду 1318-1334 гг., когда чагатайские ханы непосредственно взяли в свои руки управление Мавераннахром, относится введение нового административного деления... (VVB, s. 33)

Maveraünnehrin yeni idarî **mıntıkalara taksimi**, bu ülkenin doğrudan doğruya çağatay hanlarının eline geçtiği bir zamanda, yani 1318-1334 seneleri **arasında** olması pek muhtemeldir. (TAN, s. 9)

Mâverâünnehr'in yeni idarî **bölgelere ayrılması**, bu ülkenin doğrudan doğruya Çağatay hânlarının eline geçtiği biz zamanda, yâni 1318-1334 yılları olması pek muhtemeldir. (İA, s. 10)

6

Таким образом, прошло всего десять лет от первого выступления Тимура до подчинения ему всего Мавераннахра. (VVB, s. 38)

İşte bu suretle Timur'un ilk defa meydana çıkmasıyla bütün Maveraünnehri hakimiyeti altına alması için on sene **kâfi gelmişti**. (TAN, s. 12)

Böylelikle Timur'un ilk defa ortaya çıkması ile bütün Mâverâünnehr'i hâkimiyeti altına alması için on yıl **yetmişti**. (İA, s. 16)

7

Между 1360 и 1370 гг. нет никаких известий о сношениях Тимура с шейхами и другими представителями ислама. (VVB, s. 40)

Timurun; 1360 ile 1370 seneleri arasında şeyhler ve **ülema** ile münasebetine **dair hiç malûmat mevcut değildir.** (TAN, s. 15)

Timur'un 1360 ile 1370 yılları arasında şeyhler ve **İslâm dininin temsilcileri** ile münâsebeti **hakkında hiçbir bilgi yoktur.** (İA, s. 19)

8

Немногим больше известно об отношении Тимура к другим представителям духовнства. (VVB, s. 43)

Timurun diğer **ruhanilerle** olan münasebeti hakkında fazla **malûmat mevcut değildir.** (TAN, s. 17)

Timur'un diğer **dinî ileri gelenlerle** münasebeti hakkında fazla **bilgi yoktur.** (İA, s. 22)

9

Преданность боевых сподвижников была для Тимура, конечно, важнее, чем преданность улемов. (VVB, s. 47)

Timur için, ülemanın **sadakatinden ziyade** şüphesizdir ki silâh arkadaşlarının **sadakati** daha **mühimdi.** (TAN, s. 21)

Timur için ulemânın **bağlılığından** çok şüphesizdir ki silâh arkadaşlarının **bağlılığı** daha **önemli idi.** (İA, s. 27)

10

Военный строй был, в общем, тот же, как в других турецких и монгольских войсках. (VVB, s. 50).

Askerî teşkilât **umumiyetle** bütün Türk ve Moğol ordusunda olduğu gibiydi. (TAN, s. 24)

Askerî teşkilat **aşağı yukarı** bütün Türk ve Moğol ordularında olduğu gibi idi. (İA, s. 30)

11

Своим потомкам Тимур посвящал много внимания; их воспитание было государственным делом, совершенно изъятым из ведения их собственных родителей. (VVB, s. 54)

Timur kendi haleflerine çok **ehemmiyet atfederdi; prenslerin terbiyesine** anne ve babası hiç karışmaz ve bu bir devlet **meselesi telâkki edilirdi.** (TAN, s. 28)

Timur kendi haleflerine çok **önem verirdi. Mirzâların eğitilmesine** anne ve babası hiç karışmaz ve bu bir devlet **işi olarak ele alınırdı.** (İA, s. 35)

12

Пребывание в Карабаге и других западных областях осталось для Улугбека воспоминанием раннего детства. (VVB, s. 65)

Karabağ ve **diğer garp** ülkelerine ait **hatırat** Uluğ beyin ilk çocukluk hatıraları olarak kalmıştır. (TAN, s. 40)

Karabağ ve **öteki batı** ülkelerinde **geçirdiği günler** Uluğ Beg için çocukluk hatıraları olarak kalmıştır. (İA, s. 50)

13

Зима 1404/05 г. была одна из самых холодных, какие вообще бывают в Туркестане. (VVB, s. 71)

1404-1405 **senesi** kışı, Türkistanda **umumiyetle** soğuk **olan** kışların en soğuklarından **biri** idi. (TAN, s. 46)

1404-1405 **yılı** kışı, Türkistan'da **çoğunlukla** soğuk **geçen** kışların en soğuklarından idi. (İA, s. 57)

14

Переданные Халиль-Султану на берегу Зеравшана ключи сокровищниц Тимура имели для него еще больше значения, чем ключи города. (VVB, s. 77)

Halil-Sultana Zerefşan boyunda teslim edilen anahtarlar arasında şehrin anahtarlarından **ziyade** hazinenin anahtarları **mühimdi**. (TAN, s. 51-52)

Halil Sultan'a Zerefşan boyunda teslim edilen anahtarlar arasında, şehrin anahtarlarından **çok** hazinenin anahtarları **gerekli idi**. (İA, s. 64)

15

Шейх Нур ад-дин, отделившись от моголов, проник в Сауран всего с 500 всадниками. (VVB, s. 93)

Şeyh-Nûr ed-dîn Moğollardan ayrılarak yanında ancak 500 **süvari** asker olduğu halde Savrana **kadar** gelmişti. (TAN, s. 69)

Şeyh Nureddin Moğollar'dan ayrılarak yanında ancak 500 **atlı** olduğu halde Savran'a **dek** gelmişti. (İA, s. 85)

16

Сам Улугбек, подобно Тимуру, по родству с Чингизидами называл себя *гурганом*. (VVB, s. 99)

Uluğ bey, tıpkı Timur gibi, Çingizlilerle olan **sihriyeti** dolayısıyla "gürgân" **lâkabını** almıştı. (TAN, s. 74)

Uluğ Beg, tıpkı Timur gibi, Cengizlilerle olan **akrabalığından** dolayı "Gürkân" **unvanını** almıştı. (İA, s. 90)

17

Еще меньше известно об отношениях между Улугбеком и узбекскими ханами после 1427 г. (VVB, s. 116)

1427 senesinden sonra Uluğ bey ile Özbek hanları arasındaki münasebete **dair malûmatımız** daha **eksiktir**. (TAN, s. 92)

1427 yılından sonra Uluğ Beg ile Özbek hânları arasındaki münâsebet **hakkında bilgimiz** daha **azdır**. (İA, s. 111)

18

Медресе, построенные Улугбеком в Бухаре и Самарканде, оказались самыми долговечными... (VVB, s. 125)

Uluğ beyin **inşaatı** arasında en dayanıklısı Buhara ve Semerkandda yaptırdığı medresedir. (TAN, s. 101)

Uluğ Beg'in **yaptırdığı binalar** arasında en dayanıklıları Buhara ve Semerkand'da yaptırdığı medreselerdir. (İA, s. 123)

19

В мусульманском мире до Улугбека не было ученых на престоле. (VVB, s. 134)

Uluğ beye **kadar** islâm dünyasından bir **âlimim** tahtı **işgal ettiği** görülmemiştir. (TAN, s. 109)

Uluğ Beg'e **gelinceye dek** İslâm dünyasında bir **bilginin** tahta **oturduğu** görülmemiştir. (İA, s. 133)

20

Полного прекращения умственной жизни не было и в Самарканде. (VVB, s. 174)

Bununla **beraber**, Semerkandda da fikir hayatı tamamen durmamıştı. (TAN, s. 148)

Bununla **birlikte** Semerkand'da da fikir hayatı tamâmen durmamıştı. (İA, s. 180)

Görüldüğü üzere, Kurat'ın cümleleri, virgüllerine varıncaya kadar, Aka tarafından tekrar edilmiş ve söz konusu tercüme 1930 gibi erken bir tarihte yapıldığı için sadece bazı Osmanlıca kelimeler güncellenmiştir. Takdir elbette avarelikten uzak, entelektüel birikime sahip okuyucunundur. İşin başka bir ilginç tarafı da Türk Tarih Kurumu gibi son derece titiz çalışıp genellikle akademik ciddiyetten ödün vermeyen bir müessesenin böylesine şaibeli bir eseri yeniden neşretmesidir. Olağan koşullarda bir kitabın yayımlanabilmesi için tek raportörle dahi yetinmeyip haklı olarak tarihçiliğin onurundan ödün vermeyen Türk Tarih Kurumu'nun bu esere neden raportör tayin etmediğini de anlayabilmiş değiliz.

Velhâsıl-ı kelâm, Aka tarafından yapılan sözde tercüme alenî bir intihaldir. Kendisi de mütercim değil müntehildir. Müntehil kimdir? Lügatlere

kulak verelim: “Bir başkasının âsâr-ı edebîyesine sahip çıkan, eser çalan kimse”⁷. Ya da: “Who claims as his own what belongs to another”⁸ (Başkasına ait bir şeyin kendine ait olduğunu iddia eden kimse). Yurdumuzda işlenen akademik suçların maalesef cezasız kaldığı herkesin malûmudur. Bunun dışında, varoluşlarının küçüklükleri nedeniyle müntehilleri suçlamanın mânâsız bir şey olduğu da iddia olunabilir. Ancak gizlenen bütün hakikatlerin gün geçtikçe daha zehirli olduğu şeniyetini de unutmamak gerekir. Stefan Zweig’in de veciz bir şekilde ifade ettiği gibi: “Vicdan baki kaldıkça hiçbir günah affedilmiş sayılmaz”. Dolayısıyla, hakikat yerini bulacak ise bırakalım gök kubbe yıkılsın...

⁷ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Haz. Paşa Yavuzarslan, Ankara, 2010, s. 863.

⁸ James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul, 2011, s. 1989.